

Encyclopædica Britannica;

ELLER, ET ANTAL

FREMSTILLINGER

OM

de fkiønne og nyttige

V I D E N S K A B E R,

I HVILKE DISKURSER

diverse Phænomeners

BESKRIVELSER & FORKLARINGER gives

TILLIGE MED

adskillige befunderlige og færdeeles OBSERVATIONER, ^{o^a}
i Øst og Vest

ILLUSTREREDE MED XXV TIL DEELS COLOREREDE AFBILDNINGER.

Udgivne af en KREDS af DANNEQVINDER paa AMAGER.

I FORELØBIG EET VOLUMEN.

VOL. I.

HAFNIÆ.

Trykt for R. MÓSESDÓTTIR og J. LOUIS-JENSEN
Og folgt af FLORIAN GRAMMEL, i hans Tryk-Comptoir, Nialsgade.

MMVII

*Festskrift til
Britta Olrik Frederiksen
i anledning af hendes 60-årsdag
den 5. december 2007*

*ved
Florian Grammel, Jonna Louis-Jensen og Ragnheiður Mósedóttir*

Copyright © 2007 forfatterne

Første oplæg i fire eksemplarer 5. december 2007

Anden noget forbedrede elektroniske udgave 2007
http://nfi.ku.dk/publikationer/encyclopaedica_brittanica/

ISBN 978 87 992447 0 6

Sat med "Andron Corpus" af Florian Grammel

Første oplægs indbinding ved

Sille Bræmer Enke, Natasha Fazlić og Mette Jakobsen

LATINSKE NOMINATIVSRESTER I ÆLDRE DANSKE MANDSNAVNE

BENT JØRGENSEN

I Sokkelund Herreds tingbog støder man allerede på den første tingdag i den ældst bevarede og i 1957 udgivne tingbog på Lauritz Nardußønn i Brønshøj (SHT 1621:11), og man skal ikke mange tingdage frem i 1621, før man møder Morten Nardusøn (SHT 1621:65), Jørren Nardusønn (SHT 1621:70) og Lauritz Nardußønn (SHT 1621:149). Sidstnævnte tre alle fra Vanløse, så der er tale om to forskellige mænd med navnet Lauritz Nardußønn. I de udgivne tingbøger (SHT 1621–37) træffer man ingen med dette specielle patronym i herredets andre sogne, og man træffer heller ingen med det til patronymet svarende fornavn. Brønshøj sogns ældst kendte kirkebog, 1660–82, rummer heller ingen mindelser om navnet (Krøigaard 1995).

Det nærmeste man kommer er bonden Leonardus Mortensen i Brønshøj (SHT 1632:259), men hans fornavn er givetvis også selve den antroponymiske forklaring på det fornavn, som patronymet er dannet til. Den teoretiske mulighed *Nardu, som patronymet muligvis giver ingen mening, og i stedet må vi regne med et mandnavn *Nardus, der ligesom en række andre indlånte navne er dannet ved bortkastelse af den eller de stavelser, som ligger forud for hovedtryk-

ket. Indtil videre må det stå åbent, om vi skal regne med et faktisk forekommende mandsnavn, eller om der snarere er tale om en udvikling, der er knyttet til patronymdannelsen. Selvom der sandsynligvis er en navnemæssig sammenhæng mellem de fem nævnte personer – dog ikke nødvendigvis sådan, at de er i familie med hinanden –, må det også stå åbent, at Nardus, hvis det påtræffes andre steder, kan være udviklet af Bernhardus. Standardopslagsværker som DgP, SMP, Kruken & Stemschaug 1995 og Seibicke 1996–2003 kender ikke *Nardus hverken med den ene eller anden oprindelse. Derimod anfører Kruken 1995 Hardus som kortform af navne på -hardus, latiniseret form af -hard som i Bernhard o. fl. Navnet omtales som meget sjældent.

I dansk er den mest prominente latinske nominativsrest af 2. bøjning så afgjort mandsnavnet Rasmus, udviklet af lat. Erasmus. Navnet er grundigt behandlet af Meldgaard 1989. Formen Rasmus dukker op i 1500-tallets første årti og vinder hurtigt meget stor udbredelse i store dele af landet, specielt på Fyn. En specielt (øst)sønderjysk variant Asmus vinder ligeledes frem i 1500-tallet. Forskellen mellem restprodukterne må skyldes forskellig placering af hovedtryksgrænsen, jfr. Jørgensen 1984.

Nardus, Rasmus og Asmus står dog ikke alene som latinske nominativsrester. Spredte iagttagelser i diverse kilder har ledt mig frem til en mere systematisk eftersøgning. Den er baseret på de latinske fuldformer i den danske almanak, ialt 154 forskellige navne + 16 der er udgået i tidens løb, jfr. Jørgensen 1988, der derefter er blevet eftersøgt for restformer i DgP. Med almanakken som grundlag er tilstræbt at afgrænse en navnemængde, der kan tænkes at bringe latinske nominativsformer i en vis folkelig kontakt. Resultatet af eftersøgningen er blevet et lille og ganske uensartet udvalg, der her præ-

senteres i alfabetisk orden sammen med mine forskellige ekscerpter fra andre kilder.

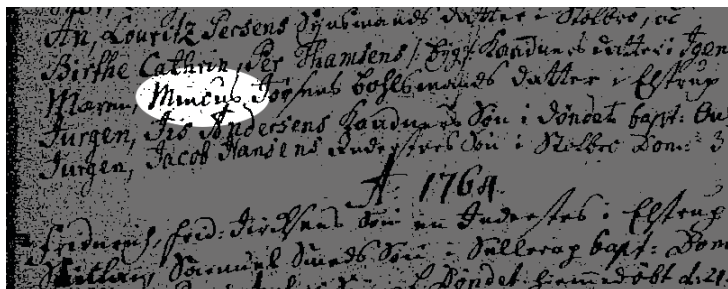
Brus er i DgP I 168 belagt en enkelt gang som navn på en mand på Sydsjælland i 1610. Det foreslås, at det kan være en kortform af navnet Ambrus < Ambrosius, der er belagt en enkelt gang i 1610 i Vestjylland (DgP I 35) og i svøb i 1499 i formen Ambrvssus (DgP I 1637). Disse former viser imidlertid nordisk førsteledstryk og burde ikke kunne udvikle formen Brus. Udgangspunktet for Brus burde derimod være en parallel til den svensk-finske form Brosius (SMP I 499), men en sådan form er ikke forefundet i dansk. Udover DgP's Brus ville den også kunne forklare Brws Feskere (1509 Næsbyhoved lens regnskaber p. 280) og Brusses hostru (1510 Næsbyhoved lens regnskaber p. 334).

Gellius er i 1673 en barnefader i Brønshøj sogn, men allerede år 1600 omtales i København en Gellius Johansen (KbhDipl III 30), og i 1613 er der i København et medlem af Danske Kompagni med navnet Giellius Peittersen (KbhDipl VI 53, 167). Det er givetvis samme fornavn, som i Danskernes navne har formen Gelius. Det har i 1900-tallet været båret af fire mænd som første fornavn. Det omtales i Kruken & Stemshaug 1995 som en variant af Gilius, en frisisk-nederlandsk variant af Ægidius, jfr. Seibicke u. Aegidius. Det danske navn har vel samme oprindelse, selvom Vigilus må være et konkurrerende bud på navnets oprindelse.

Meus (og Mewes) er noteret med fem navnebærere i 1400-tallet i Sønderjylland/Sydslesvig (DgP I 958). Hertil kommer den mand, som er anført under opslagsformen Meis (DgP I 949). Kildedstedet har dog "Meys i Bystedh", en overskrift i Dueholms diplomatarium til en notits, der begynder "Bartholomeus i Bygstedh". Notitsen er udateret i kilden, men af DgP omtalt som "før 1539". Overskriften

tilhører håndskriftets tilblivelsestid (ca. 1500), notitsen refererer en tekst, der meget vel kan være fra tidligt i 1400-tallet og i al fald ikke er yngre end 1500. Der er ikke noteret yngre eksempler, og navnet kendes ikke i databasen Danskernes navne.

Minkus er noteret et par gange i Christen Hansens dagbog fra Elstrup på Als. Under 21. maj 1778 omtales at “saae byg paa Minkos’ses Lysmoesbiereg” og to dage senere har de “færdigsaaed paa 8 agre fra Mink. til Hans Jensens”. Den 6. oktober 1785 har bønderne

Udsnit af side i kirkebog fra Egen sogn, Als Nørreherred.

kørt møg for præsteenken, bortset fra “Minkus” og et par andre. Der optræder i dagbogen såvel en Dominicus Jørgensen som en Dominicus Christensen, og der kan ikke være tvivl om, at Minkus er en af disse mænd. De er begge genfundet i Egen sogns kirkebog som barnefædre i perioden mellem 1763 og 1774, hvor de konsekvent nævnes som Mincus. Navnet er eftersøgt, men ikke fundet i databasen Danskernes navne.

Ronimus er noteret en enkelt gang i 1610 som patronym (Jens Ronnemussen) i Vestjylland (DgP I 560 u. Hieronymus). Det er an-

tagelig samme navn, der i Danskernes navne er registreret som efternavn med færre end 5 bærere i København i 1930'erne og 1960'erne.

Sensius forekommer i DgP (I 1210 f.) med fire sikre bærere i tiden mellem 1512 og 1610 – de to fra Fyn, en fra Koldingområdet og en fra Ribe. Navnet er sikkert som foreslået af DgP en kortform af Vincentius. Zentius er registreret med en enkelt 1500-tals-bærer hos Seibicke. Hverken Sensius eller Sentius er registreret i Danskernes navne, men Zentius bæres som mellemnavn af ikke over seks mænd i Jylland i første halvdel af 1900-tallet.

Statius er i DgP (I 1276) opslagsform for belæggene Stasius, Statius og Statzius, båret af hver sin person i henholdsvis Ålborg, Sydslesvig og København og fordelt på henholdsvis 1400-, 1500- og 1600-tallet. Københavneren hedder Statzius Ludervich eller Stads Ludewig (1661, 1668; KbhDipl I 730, II 809), og han har selskab tidligere i århundredet af Stax von Thymen (var død 1620; KbhDipl II 627) og Stadtzins [!] Adamb (1645; KbhDipl VI 233). Desuden af Stadtius Endspender (1661; KbhDipl I 741), Statz Varenholt, Stads Warenhorst (1666, 1668; KbhDipl III 648, II 839), Statius Koch (1689; KbhDipl III 669, 745) og Johan Stats (el. Statz) Baden (1688, 1698; KbhDipl VII 228, 536).

Det er endvidere samme navn, der optræder i Christen Hansens dagbog fra Elstrup på Als, hvor det i begyndelsen af 1767 noteres, at der denne vinter var meget lidt vand i byen. Hver morgen gik bymændene med deres kreaturer til et bestemt vandhul "med markfogden stads at vække", hvilket må betyde 'for at hugge våger sammen med markfogeden Stads'. Dagbogen, der ikke længere kendes i original, er udgivet efter en afskrift fra 1870'erne, men den kendes tillige gennem fyldige udtog af den lokalhistorisk interesserede pastor Christian Knudsen (NkS 2683,4°), og her omtales markfogeden

i denne sammenhæng som “Stads (Stadius)”. Det er rimeligvis samme mand, som under 4. december 1772 omtales som “kaadner Christen Stadius”. I kirkebogen for Egen sogn er noteret Stadius Holgersen som barnefader i 1736 og 1740, og han må være en anden bærer af navnet. Seibicke noterer navnet i brug i Tyskland, og i Danskernes navne er noteret mellem 1 og 4 bærere af navnet Stadius i København i perioden op til 1900. Både DgP og Seibicke forklarer navnet som en kortform af Eustachius (Eustathius).

Theus optræder med otte navnebærere mellem 1441 og 1609 i DgP I 1355, heraf fire i Sønderjylland/Sydslesvig, resten i Ålborg, Nyborg og København. Navnet har i DgP opslagsformen Thewes, den middelnedertyske form af Matthæus. Hverken Theus eller Thewes findes i Danskernes navne.

Til de mandsnavne, der frembærer mindelser om den latinske nominativsform, må endvidere nævnes Gorris og Tonnis (Tønnes). Det første ifølge DgP I 383 en fra frisisk indlånt udvikling af Georgius, og i så fald ingen rest men en udviklingsform. Det må dog medbetænkes, at navnet også kan være en kortform af Gregorius og i så fald en nær parallel til Tonnis (Tønnes), der ubetvivleligt er en kortform af Anthonius (DgP I 1465 ff.). En videre udvikling af ovennævnte Gellius er de ligeledes sjældne former Gellis, Gillis.

Det lille materiale vil som altid ved eftermiddelderlige undersøgelser kunne øges ved inddragelse af flere kilder, men det er ikke sikkert det vil bringe flere nye navne for dagen, og det er heller ikke sikkert, at indtrykket af den geografiske fordeling vil forskydes meget. Det er i al fald tydeligt, at Sønderjylland og Sydslesvig er stærkt repræsenteret, og det vil da være nærliggende at antage nedertysk påvirkning. Købstæderne er vanskelige at forklare, men i al fald må en række af de københavnske bærere givetvis også have tysk baggrund. Hjem-

lig baggrund kunne derimod antages for det fynske Sensius og for Brønshøj sogns Nardus.

De her fremdragne navne kan, bortset fra Rasmus/Asmus, virke som de sidste rester af en uddøende kultur båret af et fremmed sprogs danskfremmede morfem. Men mærkeligt nok bliver *-us* i løbet af 1800-tallet en produktiv afledningsendelse til dannelse af moverede mandsnavne (Marinus < Maren, Katinkus < Katinka osv.). Det er imidlertid en helt anden historie.

Litteratur

Christen Hansens dagbog, Elstrup 1766–1810. Fra Als og Sundeved – Bind 64. Sønderborg 1986.

DgP = Danmarks gamle Personnavne I–II, udg. af Gunnar Knudsen, Marius Kristensen & Rikard Hornby. Kbh. 1936–64.

Jørgensen 1984 = Bent Jørgensen: Danske marknavnes alder. Onomastisk datering, i: Fortid og nutid 31 p. 259–269.

Jørgensen 1988 = Bent Jørgensen: Et signalement af den danske almanaks navnerække, i: SAS 6. Uppsala 1988 p. 71–87.

KbhDipl = Københavns Diplomatarium I–VIII, udg. af Oluf Nielsen. Kbh. 1872–87.

Kruken & Stemshaug 1995 = Kristoffer Kruken & Ola Stemshaug: Norsk personnamleksikon, 2. utg. v. K. Kruken. Oslo.

Krøigaard 1995 = Brønshøj Kirkebog 1660–1682. Transskriberet og bearbejdet af Else Krøigaard. Vanløse Lokalhistoriske Forening.

Meldgaard 1989 = Eva Villarsen Meldgaard: På sporet af Erasmus, i: Studia Onomastica. Festskrift till Thorsten Andersson den 23 februari 1989. Stockholm p. 223–230.

Næsbyhoved lens regnskaber 1502–1511, udg. af Haakon Bennike Madsen & Erland Porsmose. Kbh. 1991.

Seibicke 1996–2003 = Wilfried Seibicke: Historisches Deutsches
Vornamenbuch 1–4. Berlin, New York.

SHT = Sokkelund herreds tingbøger 1621–22, 1624–37 + sagregistre til
Sokkelund herreds tingbog, udg. af Landbohistorisk Selskab. Kbh. og
Odense 1957–85. Der henvises med år + sagsnummer.

SMP = Sveriges medeltida personnamn I ff. Uppsala 1967 ff.